U završnom razmatranju Kasapović predstavlja pregled hrvatske i bošnjačke historiografije o Hadži Eminu el-Huseiniju, nacizmu i NDH. Zaključuje kako je hrvatska historiografija obilježena „neznanjem“ i „nerazumijevanjem“, a bošnjačka „prešućivanjem“ i „krivotvorenjem“. Realistično je očekivati da će knjiga *Jeruzalemski muftija el Huseini i muslimani BiH* biti prekretnica u smjeru kako suzbijanja neznanja, tako i raskrinkavanja krivotvorina.

Boris Havel

Socijalističko takmičenje
Tomislav Anić, Da nam živi, živi rad: Propaganda i udarništvo u Hrvatskoj 1945. – 1952., Zagreb, Srednja Europa, 2024, 276 str.

Monografija *Da nam živi, živi rad* autora Tomislava Anića, redovnog profesora na Odsjeku za povijest pri Hrvatskom katoličkom Sveučilištu, u izdanju nakladnika Srednja Europa, iz 2024. godine, predstavlja značajan doprinos u širim povijesnim istraživanjima jugoslavenskog socijalizma, dočim je riječ o pionirskom radu u kojem je autor proveo sveobuhvatnu analizu pojavnih oblika socijalističkog takmičenja radništva u prvoj fazi razvoja socijalističkog društvenog uređenja u Jugoslaviji, odnosno u razdoblju od neposrednog poratnog perioda 1945. do završetka prve petoljetke 1952. godine, što je predstavljalo odraz intenzivne transformacije koju je prvih godina poraća prolazilo društvo u Jugoslaviji, a time posredno i u samoj Hrvatskoj. Poseban osvrt Anić daje na gospodarski kontekst promatranog razdoblja, u kojem se Jugoslavija ubrzano kretala iz jedne pretežito agrarne u industrijsku zemlju, kao i samo restrukturiranje društvenih vrijednosti odmah nakon završetka Drugoga svjetskog rata, gdje su glavni junaci novog društveno-političkog uređenja postali radnici i seljaci, odnosno oni koji su, kako ispravno zaključuje Anić, prema vladajućoj ideologiji iznijeli najveći teret novog poretka (143). Doprinos ove monografije u historiografskim istraživanjima time je veći, kada se uzme u obzir činjenica kako sama tematika izlazi iz pomodarskih okvira kojima obiluje suvremena hrvatska historiografija, a tiču se mahom državnopravne, vojne, i političke povijesti socijalističke Jugoslavije.

Naime, implementacija socijalističkog takmičenja kao modela razvijenog u Sovjetskom Savezu (dalje: SSSR) imala je dvojnu ulogu u novoj društvenoj sredini, naime s jedne strane se nastojalo utjecati na stvaranje materijalnih pretpostavki gospodarskog rasta, s druge strane, kultom rada, u kojem su radna postignuća trebala postati mjerna jedinica odnosa pojedinca prema državi, samo socijalističko takmičenje trebalo je poslužiti kao kohezivan faktor, koji će utjecati na stvaranje idealtipa socijalističkog čovjeka, vođenog prije svega kolektivnim interesima, naspram onih privatnih i partikularnih, što je u praksi značilo iscrpljivanje radnika do krajnjih granica, dovodeći tako fanatizmom u opasnost svoj život i zdravlje, angažirajući se na postizanju teško dostižnih rezultata postavljene im radne norme.

Takav model socijalističkog takmičenja inicijalno se pojavio tijekom 1935. godine u SSSR-u, kao pojavni oblik tzv. stahanovizma, odnosno radničkog pokreta nazvanog po njegovu najznačajnijem nositelju, sovjetskom rudaru Alekseju Stahanovu (3. siječnja 1906 – 5. studenog 1977), iz donjeckog ugljenokopa Central – Irmino, u Luhanskoj oblasti u sastavu Ukrajine, tada federalne jedinice u sastavu SSSR-a, koji je jednom prilikom iskopao čak 102 tone ugljena, čime je premašio radnu normu za čak četrnaest puta, što je predstavljalo prvu etapu u razvoju socijalističkog takmičenja (32). Naime, otpočetka su Sovjeti stahanovizam koristili radi stvaranja osjećaja poštovanja prema radništvu i njihovim postignućima, stoga je implementiran sustav nagrada, kao i tzv. jednodnevne proslave kojom se rad definirao kao korisna djelatnost za kolektiv (38), te su najuspješniji radnici bili počasni gosti prilikom obilježavanja državnih praznika, koju su doduše platili fizičkom i psihičkom iscrpljenošću (35). Drugu etapu socijalističkog takmičenja predstavljalo je razdoblje tijekom Drugoga svjetskog rata, kada se taj tip iz tvornica seli u sovjetske medije, koji su u takvom modalitetu uvidjeli nesagledliv propagandni potencijal, u cilju da se kod širokih masa potakne patriotizam (36). U tom kontekstu, ispravno zaključuje Anić, uočavajući poveznicu između tradicionalnog, srednjovjekovnog, poimanja ratnika u ruskom društvu, koji je u svemu slijedio svojeg vladara, odnosno poimanja radnika u sovjetskom društvu, u kojem je u svemu slijedio svoje nadređene u izgradnji socijalističkog društvenog uređenja (39). Kao sastavnice socijalističkog takmičenja javljaju se udarnici, zatim novatori i naposljetku racionalizatori, stoga kada promatramo fenomenologiju udarništva, bila je riječ o onima koji su postizali značajne rezultate u povećanju proizvodnje, zatim kod novatorstva imamo one koji su postigli poboljšane rezultate rada, kroz tehničko unaprjeđenje, odnosno primjenu novih metoda rada (78), dok su pak kao racionalizatori definirani oni koji su aktivno doprinijeli u snižavanju troškova proizvodnje (61), odnosno primjenu novih metoda i pronalaska racionalnijeg rješenja u tehničkom procesu proizvodnje, za što su radnici dobivali tzv. diplome i stjecali naziv novatora (78). Neizostavno je spomenuti kako se normativno uređenje socijalističkog takmičenja ogledalo kroz donošenje novih propisa kojima je jugoslavenski zakonodavac nastojao regulirati odnose u tadašnjem društvu, kojima su tipizirana i stupnjevana odlikovanja, tzv. Ordeni rada, a koji su se mogli dodijeliti pojedinim radnicima, radničkim kolektivitetima, kao i samim društvima koji su pokazali radni heroizam (61). Na razini federacije Prezidij Narodne skupštine FNRJ u tom je razdoblju donio za razdoblje od 1947. do 1951. prvi propis koji je regulirao petogodišnji plan, koji je imao utjecaja u organizaciji socijalističkog takmičenja radnika, kojoj su potpora trebali biti sindikati, ali i druge organizacije kao i tijela javne vlasti (68), da bi na republičkoj razini Prezidij Sabora NR Hrvatske donio odgovarajući propis o petogodišnjem planu kojim su u suštini prilagođene odredbe saveznog zakona, koji je za cilj imao neprekidno razvijati i jačati takmičenje, stvaralački rad i inicijativu radničke klase i svih trudbenika (69).

Naime, ratna su razaranja donijela veliku materijalnu štetu i goleme ljudske gubitke, stoga su u poratnim prilikama i nakon preuzimanja vlasti, implementirajući sovjetski model, u društvima koja su upravljala industrijom, postavljeni novi direktori, te je radni kolektiv i proizvodnju karakterizirao rastući nered, samovolja i rasipništvo, stoga su industrijski pogoni poslovali s gubitkom, za što su resorni organi krivili postavljene direktore, dok su pak ovi krivnju prebacivali na sindikalne aktiviste (62). Stoga su u takvoj situaciji tadašnje vlasti nastojale uvesti red donošenjem odgovarajućih propisa koji su za cilj imali uvođenje radnih normi, kao i odrediti visinu nadnica i plaća, o kojima je ovisio učinak rada, dok je

odgovornost upravitelja bila sankcionirana posebnim propisima kojima je cilj bio suzbiti špekulaciju i sabotažu (63).

Kriza koju je u jugoslavenskom društvu izazvala rezolucija Informbiroa (dalje: IB), reflektirala se i na radničku klasu, te su upravo rudari postali simbol aktivnog otpora sovjetskoj opasnosti, dokazujući kako Jugoslavija može vlastitim snagama graditi put u socijalizam, te su stoga upravo rudari u takvoj konstelaciji snaga predstavljali one snage koje će predvoditi jugoslavensko radništvo (166). Naime, u prvo vrijeme nakon krize IB-a, u traganju za vlastitim putem u izgradnji socijalističkog društvenog uređenja, pojedinačne uspjehe jugoslavenskih rudara, kao reprezentativnog uzorka radništva, koji su svojim radnim normama uspjeli nadmašiti sovjetske rekorde, tadašnje je političko rukovodstvo nastojalo instrumentalizirati, interpretiravši rezultate kao dokaz ispravnosti jugoslavenskog puta u izgradnji socijalizma u odnosu na druge države Istočnog bloka, te ispravno zaključuje Anić kada navodi kako je u suštini jugoslavensko političko rukovodstvo nastojalo dokazati kako je učenik nadmašio učitelja (166). Stoga u radu Anić iznosi imena pojedinih istaknutih jugoslavenskih i hrvatskih nositelja radničkog takmičenja, prije svega tu je ime Alije Sirotanovića, rudara iz NR BiH, koji je već prvog dana takmičenja, 24. srpnja 1949, uspio srušiti rekord koji je u Sovjetskom Savezu postavio Stahanov, tako što je Sirotanović tom prilikom iz ugljenokopa u Brezi kraj Sarajeva iskopao čak 152 tone ugljena, da bi ga zatim dana 29. srpnja 1949, nadmašio Nikola Škobić, rudar iz NR Hrvatske, koji je iz rudnika u Raši kraj Labina tom prilikom iskopao čak 166 tona ugljena (159). Posebno je značajna, za možebitna buduća historiografska istraživanja, činjenica da su u monografiji sadržani prilozi s taksativno navedenim popisom istaknutih sudionika socijalističkog takmičenja, a čija su imena u promatranom razdoblju, od 1946. do 1952, bila iznesena u *Glasu radnika* (233).

Takve su pojavnosti u društvu nosile i svoje naličje, koje dalje Anić opisuje, a poglavito se takvim teško ostvarivim radnim zadacima postizalo iscrpljivanje radnika, umjesto da se implementirala nova metodologija rada, što je predstavljalo entuzijazam na kratke staze, kao i sama kratkotrajna slava pojedinih istaknutih nositelja koji doduše nisu bili podjednako honorirani kao u Sovjetskom Savezu (167). O istom je svjedočio i raški rudar Anton Bičić, koji je čak tri puta bio proglašen udarnikom, te je pet puta bio odlikovan Ordenom rada, tijekom cijelog je radnog staža i po 12 sati radnog vremena znao provoditi u rudarskoj jami, što je jednom prilikom iskazao u intervjuu tijekom 60-ih godina 20. stoljeća, da bi po odlasku u mirovinu ostao zaboravljen, te su ga se samo jednom prilikom na Dan rudara 21. prosinca sjetili pozvati na događaj u kolektivu i ništa više od toga (167).

Izazovi s kojima se moralo nositi tadašnje jugoslavensko socijalističko društvo, odnosili su se na problematiku slabih prometnih i komunikacijskih veza, od kojih je dobar dio bio naslijeđen iz bivšeg režima, a dijelom su postojeće prometnice bile razrušene uslijed vođenja ratnih operacija, kao i nedostatak potrebnih prijevoznih sredstava te obrazovanog i iskusnog kadra, dok u takvim olovnim vremenima u naočigled bezizlaznoj situaciji za radničku klasu, pojedini pripadnici okreću porocima, poput alkoholizma, što su tadašnje vlasti u kampanjama nastojale probuditi jačanje svijesti o štetnosti takvih poročnih navika (116), kao i preorijentirati se na širu proizvodnju bezalkoholnih pića i namirnica (129). U zaostalosti, dodatno je pridonijela brojnost analfabeta, pojavnost koju su tadašnje vlasti nastojale iskorijeniti provođenjem tečajeva opismenjavanja širokih masa (115). U nastavku, ispravno navodi Anić kad uočava kako je slika radništva iz vremena Kraljevine Jugoslavije u očima tadašnje propagande bila promatrana iz jedne posve jednodimenzionalne perspek-

tive, odnosno kako su je oni predstavljali kao jednu društvenu sredinu koja je generirala društvene devijacije, od kojih su brojne poročne navike služile i kao sredstvo ovisnosti o vladajućoj, građanskoj, klasi, odnosno reflektirajući se kao kočnica u borbi s vladajućom klasom, kojoj je su u takvoj konstelaciji snaga bile osigurane pozicije u društvu (124).

Također je posebno bio istaknut položaj žena, koje su tek nakon 1945. stekle puna građanska i politička prava, te su nove vlasti rodnu ravnopravnost zamišljale masovnim zapošljavanjem žena u pojedinim industrijskim granama, kao i u prometu, te je u tadašnjoj FNRJ i NRH namještenje dobila i prva vozačica električnog tramvaja u Osijeku, Zlata Kosanović (104). Usprkos programskoj inačici ravnopravnosti, ženama su ostale obiteljske obveze, te nove vlasti nisu imale sluha za majčinstvo, stoga su u praksi zbog novih uloga žene gubile slobodno vrijeme (115). Posebno je važan pregled društvene svakodnevnice radništva koju u monografiji autor iznosi osvrćući se posebice na položaj žena, zatim problematiku smještaja radnika iz ruralnih krajeva u gradovima, nedostatak adekvatnih sredstava za rad i prijevoz te manjak potrebne prometne infrastrukture u prvim poslijeratnim godinama (107), kao i izazov nepismenosti (115), raširenosti alkoholizma među radničkom populacijom (124). Naime, poseban je izazov tadašnjim vlastima predstavljala problematika mladih ljudi iz ruralnih i suburbanih krajeva (87), kao i sve veći broj žena, koji su se uključivali u industrijsku proizvodnju (100).

U monografiji autor daje poseban osvrt na propagandu, iznoseći pojedine segmente propagandnih aktivnosti namijenjene favoriziranju socijalističkog takmičenja radništva u tadašnjoj Jugoslaviji kojima je državna ideologija koristeći agitacijske grupe na radnim akcijama (135), propagirala novi kult radništva među širokim slojevima stanovništva naročito koristeći plakate, novčanice, poštanske marke, oglasne ploče, ali i preko tzv. crvenih kutića i agitacijskih grupa u radnim kolektivima (141). Stoga su tadašnje vlasti odmah nakon završetka Drugoga svjetskog rata preko radija i novina uputile javni poziv članovima likovnih, glazbenih, grafičkih i glumačkih djelatnosti kako bi ih agitirali za javno promicanje kulta radništva, u čemu je posebnu ulogu imao Odjel likovne propagande (tzv. Olikprop) ustanovljen pri Vladi NR Hrvatske, u čijem su radu stalno ili periodično sudjelovali brojni istaknuti onodobni umjetnici (143–144). Posebno su bili znakoviti tzv. crveni kutići, preuzeti iz SSSR-a, koji su u svojoj suštini predstavljali kulturno-obrazovne centre, odnosno prostorije namijenjene provođenju slobodnog vremena radništva, koje je ondje moglo besplatno čitati tadašnji tisak (*Vjesnik*, *Glas radnika*), kao i odabranu literaturu (sabrana djela Lenjina i Staljina), koju su iz svog budžeta nabavljali pojedini sindikalni povjerenici, te su prostorije bile oblijepljene programskim plakatima, na kojima se slavilo radništvo, čemu su dodatno pridonijele i na zidovima ispisane pragmatične parole (148).

Zaključno, monografija *Da nam živi, živi rad* autora Tomislava Anića, redovnog profesora na Odsjeku za povijest pri Hrvatskom katoličkom sveučilištu, predstavlja jedan značajan doprinos povijesnim istraživanjima pojavnih oblika socijalističkog takmičenja među radništvom u početnoj fazi izgradnje društvenog uređenja u socijalističkoj Jugoslaviji.

Mirko Gržinić

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI
57
Broj 1

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2025.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 57, broj 1

Izdavač / Publisher
Zavod za hrvatsku povijest
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest
FF press

Za izdavača / For Publisher
Domagoj Tončinić

Glavni urednik / Editor-in-Chief
Filip Šimetin Šegvić

Izvršni urednik / Managing editor
Zvjezdana Sikirić Assouline

Zamjenik glavnog urednika / Assistant Editor-in-Chief
Luka Špoljarić

Uredništvo / Editorial Board
Inga Vilogorac Brčić (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Martin Previšić (suvremena povijest/contemporary history), Tvrtko Jakovina (globalna povijest/global history), Silvija Pisk (zavičajna povijest/local history), Tomislav Galović (pomoćne povijesne znanosti/auxiliary sciences of history)

Izvršni urednik za međunarodnu komunikaciju / Executive editor for international communication
Nada Zečević

Urednik recenzija / Review Editor
Kornelija Jurin Starčević

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council
Denis Jevgenjevič Alimov (Sankt Peterburg), Csaba Békés (Budapest), Jakub Beneš (London), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Hannes Grandits (Berlin), Kateřina Horníčková (České Budějovice / Olomouc), Catherine Horel (Pariz), Angela Ilić (München), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Irina Lyubomirova Ognyanova-Krivoshieva (Sofija), Axel E. W. Müller (Leeds), Beata Możejko (Gdanjsk), Géza Pálffy (Budapest), Zlatko Pleše (Chapel Hill), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Alexios G. C. Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Zrinka Stahuljak (Los Angeles), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana), Andrea Vanina Neyra (Buenos Aires), Radina Vučetić (Beograd), Christina Lutter (Beč) i Andrej Hozjan (Maribor)

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant
Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year
Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at: Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

Financijska potpora za tisak časopisa / The journal is published with the financial support by:
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by
Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout
Marko Maraković

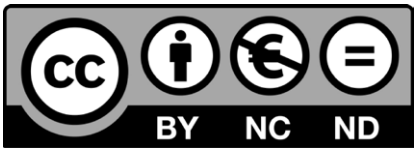
Lektura / Language editors
Katarina Starčević (hrvatski / Croatian)
Tomislav Brandolica (engleski / English)

Korektura / Copy editing
Marta Janković

Ilustracija na naslovnici
Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific journals of Croatia http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp



Djelo je objavljeno pod uvjetima Creative Commons Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 Međunarodne javne licence (CC-BY-NC-ND) koja dopušta korištenje, dijeljenje i umnažanje djela, ali samo u nekomercijalne svrhe i uz uvjet da se ispravno citira djelo i autora, te uputi na izvor. Dijeljenje djela u prerađenom ili izmijenjenom obliku nije dopušteno.